

«Ռուս-Հայկական համալսարան» բարձրագույն կրթության
միջպետական կրթական կազմակերպություն

Հաստատում եմ՝
Իրավունքի Ինստիտուտի տնօրեն
Քալաշյան Մ. Ա.

«23» հունիսի, 2026 թ.

Ինստիտուտ՝ Իրավունքի

Ամբիոն՝ Քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի

Հեղինակ՝ Ի. Գ. Թ., դասախոս Սուրիսայան Վ. Հ.

ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

Դասընթաց՝ Տուժողի իրավունքները քրեական դատավարությունում (HELP)

Մասնագիտություն՝ 042101.00.7 «Իրավագիտություն»

Կրթական ծրագիր՝ 042101.04.7 «Քրեական իրավունք և դատավարություն»

Դասընթացի անոտացիան

Վերջին տասնամյակներում տուժողների պաշտպանությանն առնչվող օրենսդրությունը զգալի զարգացում է ապրել, քանի որ միջազգային հանրությունն ավելի ու ավելի է գիտակցում այս անձանց պաշտպանության առանձնահատուկ կարևորությունը և դրա ազդեցությունը արդարադատության համակարգի արդյունավետ գործունեության վրա: Որպես կանոն, հանցագործության մասին տեղեկատվության առաջնային, իսկ երբեմն նաև միակ աղբյուրը հանցագործությունից տուժած անձն է: Թե ինչպես է պետական համակարգն արձագանքում այդ անձանց, ինչպիսի վերաբերմունք է ցուցաբերում նրանց նկատմամբ, որքանով են հարգվում նրանց իրավունքներն ու ազատությունները և պաշտպանվում օրինական շահերը, մեծապես պայմանավորում է տուժողի համագործակցությունը իրավապահ մարմինների և դատարանների հետ:

Տուժողի և իրավապահ համակարգի կամ դատարանների միջև բացասական փոխհարաբերությունների օրինակները ոչ միայն նպաստում են հանցագործությունների լատենտության աճին և, հետևաբար, արդարադատության արդյունավետության նվազմանը, այլև բացասաբար են անդրադառնում հասարակության վստահության մակարդակի վրա իրավապահ մարմինների և դատական համակարգի նկատմամբ:

Տուժողների և նրանց իրավունքների պաշտպանության կարևորությունը գիտակցելով՝ պետությունները պետք է ոչ միայն իրենց ազգային օրենսդրությունը համապատասխանեցնեն միջազգային չափանիշներին, այլև ապահովեն այդ նորմերի արդյունավետ կիրառումը գործնականում: Անթերի օրենսդրությունը, եթե այն պատշաճ կերպով չի կիրառվում, դիտվում է որպես մասնագիտական թերություն և պետության կողմից իրականացվող ոչ արդյունավետ կադրային քաղաքականության հետևանք:

Պետք է նշել, որ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ անձի զոհ դառնալն անմիջականորեն ազդում է սահմանափակ թվով մարդկանց վրա, հանցագործությունը՝ որպես սոցիալական երևույթ, բացասաբար է անդրադառնում ավելի լայն շրջանակի անձանց և ամբողջ հասարակության վրա: Հետևաբար, դատարանների կարևորագույն խնդիրներից մեկն է հասարակության վստահության ապահովումը իրավապահ մարմինների և դատական համակարգի նկատմամբ:

Ամենամեծ վնասը, անկասկած, կրում է անմիջական զոհը: Երկրորդ խմբում են գտնվում վկաները, առաջին արձագանքողները և աջակցող անձինք, որոնք գտնվում են հանցավորության դեմ պայքարի առաջնագծում և նույնպես կրում են հանցագործության հետևանքները՝ միջամտելով դեպքի վայրում իրականացվող գործողություններին կամ աջակցելով տուժողին կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածներում:

Երրորդ խմբում է տուժողի սոցիալական միկրոմիջավայրը՝ ընտանիքի անդամները, գործընկերները, հարևանները, որոնք տարբեր աստիճաններով կրում են հանցագործության հետևանքները և հոգեբանական ապրումակցում տուժողին: Օրինակ՝ բռնաբարության զոհի ընտանիքի անդամները կարող են նրան ուղեկցել բժշկի կամ հոգեթերապևտի մոտ, ինչպես նաև մասնակցել դատական վարույթին, ինչի հետևանքով իրենք ևս ենթարկվում են երկրորդային հոգեբանական տրավմայի: Տուժողի ընկերները կարող են սկսել վախենալ սեփական անվտանգության համար, փոխել

իրենց առօրյա վարքագիծը, խուսափել այն վայրերից կամ իրավիճակներից, որտեղ տեղի է ունեցել հանցագործությունը, նրանց մոտ կարող են առաջանալ անհանգստություն և վախեր: Գողության գոհերը նույնպես հաճախ ստիպված են լինում փոխել իրենց կենսակերպը՝ բնակարանում կամ տանը տեղադրել ազդանշանային համակարգեր, ապահովել ավտոմեքենայի պահպանությունը՝ զնելով ավտոտնակ կամ օգտվելով վճարովի պահպանվող կայանատեղիներից, ինչը ենթադրում է լրացուցիչ ֆինանսական և ժամանակային ծախսեր:

Այս դասընթացը նախատեսված է վերոնշյալ հիմնահարցերի ուսումնասիրության համար: Դասընթացի արդյունավետ յուրացման նպատակով անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ինչպես պարտադիր, այնպես էլ լրացուցիչ գրականությունը, որը վերաբերում է տվյալ առարկային:

Դասընթացի նպատակն ու խնդիրները

Նպատակ և խնդիրներ

Դասընթացի նպատակն է ուսանողներին ծանոթացնել տուժողի դատավարական կարգավիճակին՝ հիմնարար մակարդակով, ինչպես նաև ձևավորել գիտելիքներ տուժողների իրավունքների պաշտպանության միջազգային, տարածաշրջանային և ներպետական իրավական մեխանիզմների վերաբերյալ:

Դասընթացի հիմնական խնդիրն է ուսանողներին ծանոթացնել «տուժող» և «գոհ» հասկացությունների նկատմամբ միջազգային և ներպետական մոտեցումներին, ինչպես նաև ներկայացնել քրեական դատավարության ընդհանուր ազդեցությունը տուժողի հոգեբանական և իրավական կարգավիճակի վրա:

Դասընթացի մուտքային պահանջները

Ուսանողը պետք է տիրապետի քրեական իրավունքի ընդհանուր մասի հիմքերին (հանցակազմի տարրեր, պատժի տեսակներ և սկզբունքներ), ինչպես նաև ունենա ընդհանուր պատկերացում իրավական համակարգերի դասակարգման և համեմատական իրավագիտության մեթոդների վերաբերյալ: Ցանկալի է նաև անգլերեն և ռուսերեն իրավաբանական տեքստերի ընթերցանության կարողություն:

Ձեռք բերվող գիտելիքները և կարողությունները

Դասընթացի յուրացման արդյունքում ուսանողները պետք է իմանան՝

□ Կունենա գիտելիքներ տուժողի իրավունքների հայեցակարգի, տուժողի իրավական կարգավիճակի ձևավորման հիմնական սկզբունքների, ինչպես նաև տուժողի իրավական կարգավիճակին վերաբերող միջազգային իրավական փաստաթղթերի վերաբերյալ:

□ Կյուրացնի տուժողի իրավունքների պաշտպանության ներպետական իրավական միջոցները և դրանց կիրառման առանձնահատկությունները:

□ Կձեռք բերի համակողմանի գիտելիքներ, որոնք անհրաժեշտ են տուժողի իրավունքների պաշտպանության ոլորտում փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու համար:

□ Կձեռք բերի անհրաժեշտ գիտելիքներ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում գործունեություն իրականացնող միջազգային համընդհանուր և տարածաշրջանային կազմակերպություններում մասնագիտական գործունեություն ծավալելու համար:

□ Կձեռք բերի գիտելիքներ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան-ի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարան-ի նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ՝ «տուժողի» դատավարական կարգավիճակին առնչվող հարցերի շրջանակում:

Ուսանողները պետք է կարողանան՝

□ իրավական գործունեության կոնկրետ ոլորտներում նորմատիվ իրավական ակտերը մասնագիտորեն կիրառելու, ինչպես նաև մասնագիտական գործունեության ընթացքում նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերը արդյունավետ իրականացնելու կարողություն:

□ իրավախախտումների և հանցագործությունների բացահայտման, կանխման, խափանման և քննության իրականացման կարողություն:

□ իրավախախտումների կանխարգելման, դրանց կատարմանը նպաստող պատճառների և պայմանների բացահայտման ու վերացման կարողություն:

□ իրավունքի բնագավառում գիտական հետազոտություններ մասնագիտորեն իրականացնելու կարողություն:

□ իրավաբանական առարկաները բարձր տեսական և մեթոդական մակարդակով դասավանդելու կարողություն:

□ իրավական դաստիարակության արդյունավետ իրականացման կարողություն:

Ուսանողները պետք է տիրապետեն՝

- Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության յուվենալ արդարադատության մոդելների ներկա վիճակն ու զարգացման հեռանկարները բնութագրող տեղեկատվության վերլուծության գործնական հմտություններին,
- տեղեկատվության տարբեր աղբյուրներից, այդ թվում՝ համացանցից և արտասահմանյան մասնագիտական գրականությունից, անհրաժեշտ տեղեկություններ որոնելու, հավաքագրելու և օգտագործելու հմտություններին:

Դասավանդման եղանակները և մեթոդները

Ուսուցման մեթոդները դասախոսի և ուսանողների համատեղ գործունեության միջոցներն են, որոնք ուղղված են կրթական նպատակների և ակնկալվող ուսումնառության արդյունքների ձեռքբերմանը:

Ուսուցման մեթոդները ներառում են դասավանդման, ուսումնառության և գնահատման մեթոդները:

Դասավանդման մեթոդները այն միջոցներն են, որոնց օգնությամբ փոխանցվում են գիտելիքները, ձևավորվում են կարողություններն ու հմտությունները: **Ուսումնառության մեթոդների** միջոցով ուսանողները յուրացնում են անհրաժեշտ գիտելիքները, ձեռք են բերում կարողություններ և հմտություններ: **Գնահատման մեթոդները** նպատակ ունեն հավաստիորեն չափելու ուսանողների կողմից ուսումնառության վերջնարդյունքների ձեռքբերման մակարդակը:

Այս մեթոդները փոխկապակցված են, և բազմաթիվ դեպքերում դասավանդման մեթոդը կարող է միաժամանակ կիրառվել որպես ուսումնառության կամ գնահատման մեթոդ:

Դասավանդման և ուսումնառության մեթոդները պետք է՝

- առավել արդյունավետ կերպով նպաստեն ուսանողների կողմից ուսումնառության վերջնարդյունքներին համապատասխան գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների ձևավորմանը,
- կիրառելի լինեն ուսանողների գիտելիքների և կարողությունների տարբեր մակարդակների դեպքում,
- լինեն բազմազան,
- խթանեն ուսանողների ակտիվությունը, ինքնուրույն աշխատանքը և, անհրաժեշտության դեպքում, ապահովեն խմբային աշխատանքի հնարավորություններ,
- համապատասխանեն դասընթացի նպատակներին և ուսումնառության ակնկալվող արդյունքներին,
- նպաստեն ուսումնական նյութի առավել արդյունավետ ներկայացմանն ու յուրացմանը,
- համապատասխանեն ուսումնական հաստատության նյութատեխնիկական հնարավորություններին, դասախոսի մասնագիտական կարողություններին և թեմային հատկացված ժամանակին:

Ժամանակակից դիդակտիկայում գոյություն ունեն ուսուցման մեթոդների տարբեր դասակարգումներ: Վերջին տարիներին դասավանդման գործընթացում առավել կարևոր պահանջներից մեկը ուսանողների ակտիվ մասնակցության և ներգրավվածության ապահովումն է ուսումնական գործընթացի բոլոր փուլերում:

Դասընթացի տեղը կրթական ծրագրում

Դասընթացի յուրացման արդյունքում ձեռք բերվող գիտելիքները և կարողությունները Դասընթացի յուրացման արդյունքը ապահովում է անհրաժեշտ գիտելիքների, հմտությունների ու կարողությունների համապատասխան ՈԱՇ-ի վերջնարդյունքներին:

Դասընթացը ներառված է քրեական իրավունք և դատավարություն ակադեմիական կրեդիտ (108 ակադեմիական ժամ) աշխատատարությամբ, որից 16 ակադեմիական ժամ նախատեսվում է գործնական պարապմունքների համար: Դասընթացը նախատեսվում է ուսումնասիրել 1. ուսումնական տարվա 2-րդ կիսամյակում:

1.1. Դաընթացի աշխատարույթ ան բաշխումն ըստ ուսումնական աշխատանքի տեսակների (ակադեմիական ժամերով)

Ուսումնական խատանքների տեսակները	Ա ը շ ը, ժ ա	Բաշխում ըստ կիսամյակների					
		1 Կ ա	2 Կ ա.	3 Կ ա.	4 կի	5 Կի	6 Կի ա.
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Ըստ կիսամյակի ընդհանուր արժեքի և արաբերովածությունը	1	1					
1.1. Լսարանային պարապմունքներ:	3	3					
1.1.1.Դասախոսություններ	1	1					
1.1.2.Սեմինարներ	1	1					
1.2.Ինքնուրույն աշխատանք	1	1					
Ստուգարք գնահատականով							

1.2. Դաընթացի թեմադիկ ա ան

Դասընթացի բաժինները և թեմաները	Ընդի ա ը շ ը, ժ ա	Դաս ոսություն եր (ակ. ժամ)	Սեմինար կ. ժամ)	Պարա ռ- ունքների տեսակներ (ակ. մ)
--------------------------------	-------------------	----------------------------	-----------------	-----------------------------------

Բաժին 1. Տուժողի հասկացությունը և դատական վարույթի ազդեցությունը տուժողի վրա	108	16	16	112
«Տուժող» հասկացությունը՝ միջազգային և ազգային օրենսդրության համաձայն	7	1	1	3
Թեմա 1.2. Տուժողի դերը քրեական դատավարությունում	7	1	1	3
Բաժին 2. Բաժին 2. Խոցելի տուժողների մարդու իրավունքները				
Թեմա 2.1. Թեմա 2.1. Երկրորդային վիկտիմիզացիան և խոցելի տուժողները	7	1	1	3
Թեմա 2.2. Գաղտնիության պահպանումը քրեական դատավարությունում	7	1	1	3
Թեմա 2.3. Քրեական պատիժների համակարգերի համեմատություն (Ֆրանսիա, Գերմանիա, ԱՄՆ, ՀՀ, ՌԴ)	7	1	1	3
Թեմա 2.4. Մեղսունակություն, տարիք, պատժի համարժեքություն՝ համեմատական դիտարկում	7	1	1	3

Թեմա 2.5. Յուվենալ արդարադատությունը Հայաստանի Հանրապետությունում և Ռուսաստանի Դաշնությունում	7	1	1	3
Թեմա 2.6 . Յուվենալ արդարադատությունը Անգլիայում, ԱՄՆ-ում, Գերմանիայում, Լատվիայում, Լիտվայում և Լեհաստանում	7	1	1	2
Թեմա 2.7 Քրեական պատասխանատվության ապաքրեականացում, դեկրիմինալիզացիա	7	1	1	2
Թեմա 2.8 ՄԱԿ-ի՝ անչափահասների նկատմամբ արդարադատությանը վերաբերող նվազագույն ստանդարտ կանոնները («Պեկինյան կանոններ»)	2	5	5	3
Ընդամենը	72	16	16	76

Դասընթացի բովանդակություն

Բաժին 1. Տուժողի հասկացությունը և դատական վարույթի ազդեցությունը տուժողի վրա

Թեմա 1.1. «Տուժող» հասկացությունը՝ միջազգային և ազգային օրենսդրության համաձայն

«Տուժող» հասկացությունը ներպետական օրենսդրությամբ: Տուժող հասկացությունը քրեական դատավարության օրենսդրության մեջ, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքում:

«Տուժող» հասկացությունը միջազգային իրավունքում: Տուժող հասկացությունը միջազգային քրեական դատավարական իրավունքում, այդ թվում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում:

«Տուժող» և «զոհ» հասկացությունների հարաբերակցությունը: «Տուժող» և «զոհ» հասկացությունների տարբերակումը պատմաիրավական տեսանկյունից, ինչպես նաև դրանց կիրառման առանձնահատկությունները միջազգային իրավական փաստաթղթերում:

Թեմա 1.2. Տուժողի դերը քրեական դատավարությունում

Տուժողի իրավունքներն ու պարտականությունները: Տուժողի իրավունքները, պարտականությունները, ինչպես նաև դատավարական որոշումները բողոքարկելու իրավունքը:

Տուժողը որպես քրեական դատավարության մասնակից: Տուժողի իրավունքների արդյունավետ իրացման երաշխիքները քրեական դատավարությունում, տուժողի քաղաքացիաիրավական պահանջները, քաղաքացիական հայցի ներկայացումը քրեական վարույթի շրջանակներում:

Տուժողի կարգավիճակի առանձնահատկությունները օտարերկրյա պետությունների օրենսդրությամբ: Տուժողի կարգավիճակի առանձնահատկությունները Գերմանիայի, Ռուսաստանի Դաշնության և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների օրենսդրությամբ:

Բաժին 2. Խոցելի տուժողների մարդու իրավունքները

Թեմա 2.1. Երկրորդային վիկտիմիզացիան և խոցելի տուժողները

Խոցելի տուժողների խմբերը (միջազգային և ազգային օրենսդրությամբ) և պաշտպանության կարիք ունեցող տուժողների նույնականացումը: Խոցելի տուժողների հասկացությունը, դասակարգումը, խոցելի խմբերին վերաբերող միջազգային իրավական փաստաթղթերը, ինչպես նաև ազգային օրենսդրությամբ սահմանված դասակարգումը:

Բաց դատաքննության և զանգվածային լրատվության միջոցների դերը երկրորդային վիկտիմիզացիայի համատեքստում: Բաց դատաքննության սահմանափակումները և տուժողների իրավունքների պաշտպանությունը, դոնփակ դատական նիստի անցկացման հետևանքները արդար դատաքննության իրավունքի տեսանկյունից:

Տուժողի խոցելիության ճանաչման երեք հիմնական չափանիշները՝

- հանցագործության տեսակը,
- հանցագործության կատարման հանգամանքները,
- տուժողի անձնական առանձնահատկություններն ու իրավիճակը:

Թեմա 2.2. Խոցելի տուժողների մարդու իրավունքների պաշտպանության մարտավարությունն ու մեթոդաբանությունը

Տուժողի անձնական անվտանգության ապահովումը: Բնակարանի կամ այլ գույքի պահպանությունը, պաշտպանվող անձի անվտանգության ապահովումը, մասնավոր պահպանության ծառայությունների դերը, անձը հաստատող փաստաթղթերի փոխարինումը:

Պաշտպանվող անձի անվտանգ մասնակցության ապահովումը քրեական վարույթին: Պաշտպանվող անձի անվտանգ ներկայանալու ապահովումը քրեական վարույթ իրականացնող մարմին, անհատական պաշտպանության միջոցների տրամադրումը և վտանգի մասին իրազեկումը, այլ բնակավայր տեղափոխումը, աշխատանքի, ծառայության կամ ուսման վայրի փոփոխությունը:

Խոցելի տուժողների և վկաների մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովող քննչական մեթոդաբանությունը: Խոցելի տուժողների մասնակցությամբ քննության առանձնահատկությունները, ինչպես նաև նրանց հարցաքննության կազմակերպման և անցկացման առանձնահատկությունները:

Դասընթացի	ապահովվածությունը	գրականությամբ
1. Թումայան Դ., Յորդաշ Ռ. Խոցելի տուժողների/ վկաների և կասկածյալների մասնակցությամբ իրականացվող քննությունը: Երևան, 2017:		
2. Տուժողի կարգավիճակի առանձնահատկությունները քրեական դատավարությունում, 2020թ. Ձեռնարկի հեղինակ Դ.Թումայան, © Եվրոպայի խորհուրդ, © Արդարադատության ակադեմիա:		
3. ՀՀ քրեական դատավարություն. Մաս 1/ Գիտական խմբագիր Ա. Ղամբարյան, Երևան, 2016:		
4. Դեն Օ Դոնելլ. Երեխաների պաշտպանություն: Ձեռնարկ խորհրդարանականների համար: Երևան, 2005:		
5. Երեմյան Ա., Թումայան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Հայաստանի Հանրապետությունում թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2011:		

1. **Правовые документы** 1. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, 4 ноября 1950 г.
2. Всеобщая декларация прав человека, 10 декабря 1948 г.
3. 3. Конвенция ООН о правах ребенка, 22 ноября 1989 г.
4. Протокол к Конвенции ООН о правах ребенка.
5. Факультативный протокол к Конвенции ООН о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии, 30 июля 2005
6. Конвенция ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, 13 октября 1993 г.
7. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности, 29 сентября 2003 г.
8. Протокол о предупреждении и наказании торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности, 25 декабря 2003 г.
9. Протокол против незаконного ввоза наземных, морских и воздушных мигрантов, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности, 28 января 2004 г.
10. Конвенция ООН о правах инвалидов, 30 марта 2007 г.
11. Конвенция ООН о статусе беженцев, 28 июля 1951 г.
12. Конституция Республики Армения. (принят 2015 г.)
13. Уголовный кодекс РА (принят 18 апреля 2003 г.).

14. Уголовно-процессуальный кодекс РА (принят 5 мая 1998 г.).

15. Семейный кодекс РА (принят 9 ноября 2004 г.).

16. Гражданский кодекс РА (принят 5 мая 1998 г.).

17. Закон РА «О правах ребенка» (принят 29 мая 1996 г.).

18. Արդարադատության մատչելիության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտագործնական վերլուծություն)/ Խմբագիր Դ. Ավետիսյան, Վ. Ենգիբարյան. Երևան, 2013:

19. Դեն Օ Դոնելլ. Երեխաների պաշտպանություն: Ձեռնարկ խորհրդարանականների համար: Երևան, 2005

20. Երեմյան Ա., Թումասյան Դ., Ղամբարյան Ա., Պետրոսյան Տ. Հայաստանի Հանրապետությունում թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավական հիմունքները: Երևան, 2011:

21. Թումասյան Դ., Յորդաշ Ռ. Խոցելի տուժողների/ վկաների և կասկածյալների մասնակցությամբ իրականացվող քննությունը: Երևան, 2017:

22. ՀՀ քրեական դատավարություն. Մաս 1/ Գիտական խմբագիր Ա. Ղամբարյան, Երևան, 2016:

23. Ղամբարյան Ա., Թումասյան Դ. Երեխաների սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունները դրանց վարույթի առանձնահատկությունները (ձեռնարկ քննիչների համար): Երևան, 2015:

24. Ճանաչողական (կոգնիտիվ) հարցաքննության սցենար: ՀՀ դատախազության դպրոցի ուսումնական ֆիլմի համար/ Հեղինակների խումբ Սարգսյան Գ., Թումանյան Բ., Թումասյան Դ., Գասպարյան Ա. և այլք, Երևան, 2013:

25. Մարաբյան Ս., Թումասյան Դ., Գևորգյան Դ. Երեխաների նկատմամբ բռնության բնութագիրը և քննության առանձնահատկությունները, Երևան, 2019:

26. Մելքոնյան Դ., Հարությունյան Ս. ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքի հիմնահարցերը քրեական գործերով, Երևան, 2015:

27. Տոնոյան Ն. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ

28. Брусницын Л.В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: мировой опыт и развитие российского законодательства (процессуальное исследование). Монография. М.: Юрлитинформ, 2010:

29. Гончаров В.Б., Кожевников В.В. Проблемы безопасности участников уголовного процесса// Государство и право, 2000, №2: /ուսումնական ձեռնարկ/: Երևան, Լիմուշ, 2014:

30. Методические рекомендации по организации и ведению допроса несовершеннолетних в специализированном помещении на этапе следствия. -СПб: Санкт-Петербургская общественная организация. «Врачи Детям», 2014:
31. Стандарты Европейского суда по правам человека и российская правоприменительная практика. Сб. аналитических статей/ Под ред. М.Р. Воскобитовой, М., 2005:
32. Akandji-Kombe J., Positive Obligations under the European Convention on Human Rights: A Guide to the Implementation of the European Convention on Human Rights, Human Rights Handbooks, No. 7, (2007 Council of Europe),
33. Brown H. Safeguarding adults and children with disabilities against abuse, (2003, Council of Europe Publishing)// http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Abuse%20E%20in%20color.pdf
34. CPT, The CPT Standards: „Substantive “ Section of the CPTs General Reports, CPT/Inf/E (2002) 1-Rev.2006 - report
35. J Murdoch, & R Roche, The European Convention on Human Rights and Policing: A Handbook for police and other Law Enforcement Officers, (2013) – Handbook
36. N. Muizniek, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Armenia from 5 to 9 October 2014, (2015) Council of Europe, CommDH(2015)2
37. Norwegian Helsinki Committee, FIDH and CSI, Administration of Justice in the Republic of Armenia, (2012) - report
38. S Sahakyan, Juvenile Justice in Armenia: Legislative Analysis, (2012) Civil Society Institute, Yerevan - report
39. The United Kingdom Ministry of Justice, Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on interviewing victims and witnesses, and guidance on using special measures, (2011) Crown Prosecution Service - report
40. Hammarberg T. The UN Convention on the Right of the Child and How to Make it Work. New York. St. Martins Press. 1990.
41. Robertson T. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Paris. UNICEF. 1998.
42. FRA, Handbook on European law relating to access to justice
43. Jeremy McBride, The Case-law of the European Court of Human Rights on Victims“ Rights in Criminal Proceedings, undated

45. The Advocate's Gateway, Ground rules hearings and the fair treatment of vulnerable people in court
46. UK Ministry of Justice, Code of Practice for Victims of Crime
47. US State of Illinois, 2016 Victims' needs assessment (available at: http://www.icjia.state.il.us/assets/articles/2016_ICJIA_Victim_Needs_Assessment_Summary_Report.pdf)
48. US Department of Justice, Model Standards for Serving Victims and Survivors of Crime, available at: <https://www.ovc.gov/model-standards/index.html>
49. Canadian Resource Centre for Victims of Crime, The Impact of Victimization
50. EU Fundamental Rights Agency (FRA), Victims' rights as standards of criminal justice - Justice for victims of violent crime, Part I
51. FRA, Proceedings that do justice - Justice for victims of violent crime, Part II
52. FRA, Sanctions that do justice - Justice for victims of violent crime, Part III
53. Women as victims of partner violence - Justice for victims of violent crime, Part IV
54. Joelle Milquet, Strengthening Victims' Rights: From Compensation to Reparation, 2019
55. Victorian Law Reform Commission, The Role of Victims of Crime in the Criminal Trial Process, 2016, available at: http://lawreform.vic.gov.au/sites/default/files/VLRC_Victims%20Of%20Crime-Report-W_0.pdf
56. Victim Support UK (Dinisman and Moroz), Understanding victims of crime, 2017//
58. https://www.victimsupport.org.uk/sites/default/files/VS_Understanding%20victims%20of%20crime_web.pdf

Интернет Ресурсы

59. www.echr.coe.int
60. www.coe.am
61. <http://www.state.gov/documents/organization/236708.pdf>
62. <http://www.osce.org/yerevan/84022>
63. <https://www.arlis.am/>
64. <http://www.irtek.am>
65. <https://www.theadvocatesgateway.org/toolkits>
66. US DoJ online training:
67. https://www.ovcttac.gov/views/TrainingMaterials/dspOnline_VATO

Практика ЕСПЧ

- 69. CASE OF A. v. CROATIA (Application no. 55164/08)
- 70. CASE OF NAĬT-LIMAN v. SWITZERLAND (Application no. 51357/07)
- 71. CASE OF AKELIENĖ v. LITHUANIA (Application no. 54917/13)
- 72. CASE OF AYDIN v. TURKEY (57/1996/676/866)
- 73. CASE OF BAYTAR v. TURKEY (Application no. 45440/04)
- 74. CASE OF BIKAS v. GERMANY (Application no. 76607/13)
- 75. CASE OF BLOKHIN v. RUSSIA (Application no. 47152/06)
- 76. CASE OF A. v. CROATIA (Application no. 55164/08)
- 77. CASE OF L.C.B. v. THE UNITED KINGDOM (14/1997/798/1001)
- 78. CASE OF LAKATOŠOVÁ AND LAKATOŠ v. SLOVAKIA (Application no. 655/16)
- 79. CASE OF LOZOVYYE v. RUSSIA (Application no. 4587/09)
- 80. AFFAIRE KABOĞLU ET ORAN c. TURQUIE (Requêtes nos 1759/08, 50766/10 et 50782/10)
- 81. CASE OF HOVHANNISYAN v. ARMENIA (Application no. 18419/13)
- 82. CASE OF OPUZ v. TURKEY (Application no. 33401/02)